

РЕПЕРТОАР ПРВЕ ПОЗОРИШНЕ СЕЗОНЕ У БЕОГРАДУ

Театар на Ђумруку 1841—1842 године¹

У лето године 1841, заједно с осталим државним установама, пресељен је из Крагујевца у Београд и Лицеј. Професори Лицеја били су Атанасије Николић и Јован Стерија Поповић. Атанасије Николић, геометар по струци, био је човек разноврсног интересовања и шире културне делатности. Николић је прешао у Србију 1839 године, Стерија 1840, обојица на позив српске владе. Постављени су за професоре Лицеја, који је отскора основан у Крагујевцу; Николић је испрва предавао филозофију и општу историју, а потом математику, и био први ректор Лицеја; Стерија је предавао природно право на правном отсеку. Тако су се срела два човека који су ван свог стручног и чиновничког звања имали заједничко „мило поље за своју дјелатност“ — позориште. Атанасије Николић, као свршени студент политехнике, и наставник гимназије у Новом Саду, — „основао је с децом из основних школа и гимназистима дилетантску позоришну дружину, дајући претставе с доста добрим успехом“.² Прва претстава одржана је почетком јесени 1826 године. Изведена је „ужастно-жалосна игра у пет дјествија — *Смрт Уроша Петаго, последњег цара српског*“, коју је написао млади Стефан Стефановић, уз скромну помоћ својих школских другова Јована Рајића, потоњет преводи-

оца Гетеовог *Вертера* и у своје време познатог певаоца сатиричних стихова *Војвода Шиподер*, те Лазара Лазаревића, једног од најранијих српских списатеља оригиналних веселих и жалосних позоришних комада. Но Атанасије Николић није био само организатор дилетантске позоришне дружине, већ је и глумио у њој. Своју позоришну делатност у Новом Саду завршио је 1828 године, а поново ју је обновио у Србији 1840 године као професор и ректор Лицеја у Крагујевцу. За разлику од дворског позоришта Јоакима Вујића, које је зависило о расположењима кнеза Милоша, претставе Николићеве дилетантске дружине биле су приступачне и ширим слојевима. Уствари, позориште у Србији, без обзира на извесне прекиде, има свој зачетак у Николићевој дружини. То је оно језгро из кога је исклијала мисао да Србија треба да добије своје стално позориште. И после готово три деценије она га је и добила.

Јован Стерија Поповић у српском војвођанском свету био је сигурно познатији као списатељ жалосних и веселих позоришта него као професор латинског језика у Вршцу. До свог преласка у Србију он је објавио читав низ књижевних производа, међу њима популарне позоришне комаде: *Светислав и Милева* (1827), *Милош Обилић* (1828),

¹ Грађа за ову тему налази се у *Српским новинама* (децембар 1841 — август 1842), односно у »Додатку« истих новина. То су белешке и рецензије о Театру на Ђумруку, Савска

улица, данас Карађорђева. Прва је објављена 13 децембра 1841, а последња 8 августа 1842.

² Др Миховил Томандл, *Српско позориште у Војводини*, I, Нови Сад, 1953, 85.

Наход Симеон (1836) и своја најбоља „весела позоришта“: *Лажа и паралажа* (1830), *Тврдица* (у два издања, 1837 и 1838), *Покондирена тиква* (1838), *Зла жена* (1838). Његове комаде приказивале су војвођанске позоришне дружине још онамо 1825, пре него што су били и штампани (*Светислав и Милева*, *Милош Обилић*). Поред превода, прераде и „посрба“, којима су се служиле те дружине, Стеријина дела сачињавала су главнину домаћег репертоара.

„Кад се слеђујуће године (1841), пише Ј. С. Поповић у својој аутобиографији, Лицеум премести у Београд, и трудом А. Николића театар заведе, Поповић нађе мило поље за своју дјелатност. Не само што је дјела за претстављање сочињавао него се трудио и позоришнике обучаваати“. О истој ствари говори и Атанасије Николић у својој аутобиографији: „Ја скупим дилетанте од младих чиновника, нађем и женскиње, и све убучим; на Бумруку доле уступи ми се једна магаза, у којој направим позорницу, и ту се отпочну претставе давати. Позоришне претставе са дилетантима продужене су успешно целе зиме, два пута преко седмице: четвртком и недељом, и ја сам претстављао Вукашина у претстави *Смрт цара Уроша V*. А 1842 на пролеће успело се да се састави друштво глумаца, које је имало и потпору од стране правитељства, под мојом управом“.³

Дилетанти су се припремали неколико месеци, а главни проблем претстављао је репертоар. Испрва је био сасвим оскудан. Атанасије Николић „сочинио је по народној песми позоришну игру с песмама *Краљевић Марко и Арапин*, за коју је саставио музику Ј. Шле-

зингер, капелмајстор књажеско-српске банде, — а г. Ј. Поповић Стерио начини *Смрт Стефана Дечанског*“. Ђ. Малетић казује да је драма била већ раније написана и да ју је Стерија извукао из својих фијока да би је с дилетантима спремио за свечану претставу отварања позоришта у Београду⁴ (4. XII. 1841). До краја децембра 1841 дилетанти су још једном поновили Николићевог *Краљевића Марка*, два пута су извели Стеријиног *Тврдицу* и једном позоришну игру *Артело, придворни шалџивчина* од баварског списатеља Екартхаузена, у преводу Мојсија Игњатовића.⁵

На Вујићево крагујевачко позориште готово се већ и заборавило. Нови оснивачи позоришта у Београду шире су и дубље схватили његов задатак. Оно је, додуше, и сада схваћено као „неуждна школа“, али не да само кроз забаву и разоду исправља људске нарави него да одржава „у памети дела наших предака и судбину њихову“, да „понавља на даскама народни живот ради поуке и утврђивања у патриотству“.⁶ Стерија је, на пример, свога *Владислава* написао у намери да савременике опомене да буду разумнији у међусобним односима и у јавном делању него што су то били њихови стари. Сваки од његових историских драмских списа има актуелну тенденцију, уз херојска дела српских владара и витезова он износи и оне ситне и отужне појаве што замрачују и појединце и нараштаје, пакости и злобе које упропаштавају и засењују велика дела и сјајне подвиге. Тако је позориште замишљено као морални и национални васпитни завод, и његови оснивачи и пријатељи придавали су му због тога огроман значај у културном и политичком животу српског народа. Но тешкоће су биле што за такав зада-

³ Цитирано према: Стојан Новаковић, Јован Стеријин Поповић, *Глас Српске академије наука* 84, 58.

⁴ Стојан Новаковић, *сп. дело*, 62.

⁵ Мојсије Игњатовић штампао је поминути превод 1813 у Будиму. О Мојсију Игњатовићу не зна се много — али се сигурно зна да се бавио приређивањем претстава и преводњем драмских дела. Био је извесно време

професор и библиотекар у Новосадској гимназији. (Томандл, *сп. дело*, 29). Ово наводимо стога што Боривоје Стојковић у својој *Историји српског позоришта*, стр. 49, без оградe наводи као аутора овог позоришног комада — Ј. Игњатовића!

⁶ Борђе Малетић, *Грађа за историју српског народног позоришта у Београду*, Београд 1884, 12.

так намењен позоришту није било довољно и одговарајућих позоришних комада подесних по свом саставу и изразу, нивоу и тону за младу позоришну публику. Управа позоришта прихватила је у свој план приказивање комедија, веселих позоришта или позорја, како се то онда говорило, јер нико се лакше не може да поправи „него кад се сам својим будалаштинама смејати почне“. Те Стеријине речи наведене у предговору *Лаже и паралаже*, првој његовој комедији, претстављале су и опште мишљење и погледе српских позоришних трудбеника на задатак комедије у људском дру-

штву, које су они прихватили од наших просветитеља у XVIII веку. Али националне и политичке прилике и у Војводини и у Србији првенствено захтеваху репертоар који ће обрађивати значајне догађаје и величину некадање српске славе, борбу против непријатеља, подвиге омиљених народних јунака и витезова, хајдука, и народни живот у свим видовима. Осећала се насушна потреба да се створи српски позоришни репертоар, оригиналан, и за њим се вапило. „Господо списатељи театралних дела, пишите дописник *Пештанско-будимског скоротече* (бр. 20 и 21, 1842) говорећи о позоришту у Београду, — дајте из српске старе и нове историје, дајте из српског живота театралне сачине! Ајдучки живот нашег народа по Турској, Карађорђев бој за веру, даће вам красан материјал, само штудирајте народни карактер и језик. Нек вам јунаци, жене, сељаци на театру делају, говоре, и карактеризирани буду као Срби. —

Сл. 1 — Фасада »Бумрукане« — царинарнице на Сави у Београду у којој су одржаване позоришне претставе, Карађорђева улица

Ето вам венца славе, у којој ће и они који се тешко задовољавају, затрубити“.

Дилетантско позориште Атанасија Николића тек је започело својим радом, а у *Србским новинама* (15. XII. 1841) изишао је оглас „Управитељства овдашњег Театра“, објављен по „налогу вишем“. Тај оглас претставља уједно и први наш конкурс за глумце а исто тако и за драмске списатеље. — „Управитељство овдашњег театра даје сваком сочинитељу по народној историји, по народњем карактеру и обичајима устројеном оригиналном за претстављање делу по важности и величини истога од 6 до 15 дуката цес.; за преводе по нашим опстојателствима и за развитак нашег укуса способне, даје горепоменуто управитељство од 4 до 6 дуката превотчику за награду“. Марко Карамата, канцелист књажеске канцеларије, уступио је Управи Театра без икакве награде свој превод веселе игре *Карташ*, а одмах потом Јован Стерија Поповић „сведу-

јућа оригинална сочињенија за претстављање“: *Смрт Стефана Дечанског, Превару за превару, Женидбу и удабу, Волшебног магарца и Ајдуке*.⁷ Све су то били Стеријини сасвим нови комади, дотада још нигде извођени. Стерија је приложио Театру још жалосну игру *Владислав* и шаљиву *Симпатија и антипатија*; Марко Карамата два своја оригинална, али сасвим слаба сочиненија,⁸ а Атанасије Николић, вештак у састављању позоришних комада с песмама и са Шлезингеровом музиком, извео је своју популарну „крагујевачку оперу“ — *Женидбу Стефана Душана, цара српскога*, — „сочињену по народној песми“. И то је било све од нових комада. Од постојећег националног репертоара извођена је ужасно-жалосна игра *Смрт Уроша Петаго, последњег цара српскога* од Стефана Стефановића; *Пријатељи*, весела игра, и *Владимир и Косара*, драмско оригинално сочиненије, оба комада од Лазара Лазаревића.

У целој тој првој сезони позоришта у Београду од укупно 53 изведена комада, домаћих је било двадесет. А тринаест припада Стерији. Ни озваничени поновљени позиви Театралне управе, ни вапаји појединаца за богаћењем националног репертоара не нађоше плодан одзив међу српским списатељима. Национални репертоар, коме се придавао толики значај, био је сасвим оскудан, и публика је убрзо лишена позоришних комада из народне историје и народног живота. Тада је настала потрага за страним позоришним делима, која би одговарала „нашим обстојателствима и за развитак нашег укуса била способна“.

⁷ »Благородност« Управитељства Театра објављена је 17 јануара 1842 у *Новинама српским*.

⁸ Караматина »сочињенија« су: »Пријатељство и љубав, веома-жалосна игра у три дејствија« и »Дон Педро или два дана из живота једног лакомисленика, шаљива игра у три дејства«. Поводом приказивања првог комада рецензент Владислав Стојадиновић писао је у *Српским новинама* (1842, бр. 9): »Претстављеније ово би лепо доста испало, но по мненију моме чини ми се да је г. Сочинитељ и у самоме плану погрешно... Даље је ту погрешка што су измишљена имена из других језика

Коришћени су ранији преводи, већином посрбљавања, калемљена на прилике српског и београдског друштва, и за његове потребе. Тај посао није био увек најсрећнији, и публика би често остала хладна, не наилазећи у таквим комадима своје прилике и ликове, била је неосетљива према фабули која се у њима развијала. Доцније се предлагало да се у позоришту уведе место драматурга (театралног списатеља), с примерном платом, који би сваке године са страних језика превео одређени број добрих и одговарајућих комада — „којима иначе оскудева наш театар“.⁹

У преводној позоришној литератури на првом је месту Август Коцебу. Заступљен је с тринаест комада, веселих и жалосних, а преводио га је и Стерија (*Заручник и заручница у једној особи*, слободно преведено, уколико није посрбљено према савременом хрватском преводу). Репертоар Вујићевог позоришта у Крагујевцу претежно је састављен од Коцебуових комада у Вујићевом преводу. И позориште на Ђумруку међу страним писцима дало је првенство овом неисцрпном произвођачу позоришних комада и својевременом главном снабдевачу готово свих европских позоришта. У бечком Бургтеатру, који је одређивао смер репертоарима у земљама аустриске царевине, Коцебу је дебитовао 1789 својом драмом *Menschenhass und Reue*;¹⁰ код нас ју је још 1808 превео Аврам Мразовић и штампао под насловом *Человјекомрзост и Раскајаније*, а поново је превео и штампао Лазо Зубан (Београд, 1844). У бечком Бургтеатру Коцебу се задржао на реперто-

пометана, а овамо се вели да је оригинално сочињеније, гди следователно требало би да су све чисто српска имена. По томе је и ту погрешка што су се сви скоро, до једног двојице ли, поубијали, или сами собом или од другог оружјем или отровом... И на послетку, пустио је г. Сочинитељ дилетанте своје онако мртве дуго на позоришту се мучити...« По свему изгледа да ово Караматино дело није оригинално, а за »Дон Педро« речено је да је »списан по Покондиреној тикви«.

⁹ *Даница илурска*, 1842, бр. 35.

¹⁰ Heinrich Laube, *Das Burgtheater, zweite Auflage, Leipzig, 1892, 73.*

ару све до краја прве половине прошлога века, потискујући своје такмаце у драмској производњи, Шредера и Ифланда. Овај последњи нашој позоришној публици могао је да буде ближи од Коцебуа, али наши стари преводиоци нису били за њега баш нарочито загрејани, можда им је изгледао сувише једноставан и свакодневан. Јоаким Вујић, који је толико много преводио и прерађивао Коцебуа, од Ифланда је превео само две ствари: *Стари војак (Der Veteran)* и *Карташ (Der Spieler)*, и обе су остале у рукопису.¹¹ Ифландови комади, извођени у Бургтеатру крајем XVIII и почетком XIX века, како каже његов дугогодишњи директор Хајнрих Лаубе, значе у развоју тог позоришта нову епоху. Ифланд, сликар грађанског морала и грађанске средине, умео је да оцрта извесне карактере и типове кроз које је провејавала слободнија и савременија мисао. Он је глумцима пружио могућност да изграђују ликове, слободне од уобичајеног и обавезног патоса, с више живота и више истинитости. Ифландови позоришни комади исечени су из стварног живота, дати додуше понекад у врло скупеном облику, и с ограниченим уметничким средствима, али његова је заслуга што је успешно разбијао патос и уносио грађански дух у репертоар немачких позоришта. Но ово не може да вреди и за Коцебуа. Кад је писао озбиљније ствари, био је површан и често се служио ниским и болесним побудама. Кад је прешао на веселу игру и развио у лаганом и течном дијалогу своју неоспорну духовитост, посејао је у исто време и сву своју плиткоћу у приказивању лица и ситуацију. Оно што је необично и лакрдијашко стављао је у први план, а при обрађивању реалнијих тема, он није умео да својим личностима

да и одговарајућу унутрашњу истинитост. „Једном репертоару потребне су и такве веселе игре, а тренутан успех награда је писцу. Но глумац ретко када може да изгради лик који би био ван карикатура, док се публика забавља површностима које не остављају ништа трајно“ — речено је за Коцебуа и његове позоришне комаде.¹²

Поред Коцебуа, од драмских списатеља чија су дела извођена на бечком Бургтеатру, и ту се дуже или краће задржала, Театер на Ђумруку приказао је *Стрелце* од Јозефа Бабоа, истинито у Русији прикљученије за време Петра Великог, у преводу Атанасија Николића (постојао је и ранији штампани превод Антонија Јосифовића, Будим 1804);¹³ *Хедвигу, разбојничку заручницу*¹⁴ од Теодора Кернера, а у преради Тимотија Милошевића; од Холбајна, иначе познатог драматизатора Шилерових балада, комад *Удовац и удовица или верност до гроба*, у преводу Владислава Стојадиновића, начелника Попечитељства просвешћенија, уредника *Србских новина* и првог рецензента Театра на Ђумруку; чувену *Гризелду* од Фридриха Халма, у Бургтеатру први пут приказивана 1835, трагедију *Ромео и Јулија* од Шекспировог прерађивача Вајсеа (1832/34 приказивао ју је у Панчеву Јоаким Вујић)¹⁵ и драму *Братислав и Јута* од Карла Еберта, коју је глумац Тома Исаковић „прерадио“ према хрватској преради Људевита Вукотиновића, и Бретислава назвао Братиславом, па у том смислу посрбио што је нашао за сходно.

Јован С. Поповић превео је од Виктора Игоа две драме: *Анђела, тиранина од Падуе*, и *Ернанија*. Ова последња биће свакако „пре прерада у прози него превод, пошто је *Ернани* писан стихо-

¹¹ Павле Поповић, Нештампане драме Јоакима Вујића, *Годишњица Николе Чупића XXIV*, 187 и даље.

¹² Heinrich Laube, *Das Burgtheater*, 72—73.

¹³ »Стрелце« је 1825 године приказивала у Новом Саду дилетантска позоришна дружина

Нићифора Атанацковића. Женске улоге играле су мушкарци (Томандл, *сп. дело*, 84).

¹⁴ Боривоје Стојковић је од наслова Хедвига направио име списатеља: Хедвиг, и Хедвиг-Кернер! (Боривоје Стојковић, *Историја српског позоришта*, 50).

¹⁵ Миховил Томандл, *сп. дело*, 52.

вима прве лепоте“.¹⁶ Досада се наводило као да је Театар на Бумруку извео и Стеријин превод *Скапенових ђаволија* од Молијера. У репертоару тог комада нема, први пут га је изводило Бурковићево *Позориште код Јелана* (22. II. 1848).¹⁷ Стерија није много држао до својих превода. Рађени су на брзу руку и за вапијуће потребе позоришта. Нигде их није забележио нити се бригнуо да сачува рукописе. Анђело је штампан у Загребу, у преводу Јакова Ужаревића, и приказиван (*Ангело, падовански округник*, 1841). Стерија је могао да користи тај превод, а можда га је и језички преудесио за потребе београдског театра, као што се то радило и с већином позоришних комада штампаних у Загребу, а који су ушли и у репертоар позоришта на Бумруку. Тревало је брзо да се ради, да би се задовољила публика која је стално тражила нове комаде, — „јер особито је примедбе достојно да Београђани нерадо чују кад се какво дело на театру понавља“.¹⁸

Карло Голдони у овој првој београдској позоришној сезони био је претстављен с два своја комада: *Раскошник (L'uomo di mondo)* и *Мензулска меана (La bottega del caffè)*. Оба је превео Марко Карамата, с талијанског језика, како је то означено. Избор је добро учињен: те две комедије иду међу најбоље што их је Голдони написао¹⁹, али ни београдска позоришна рецензија ни публика не примише их истом мером. За *Раскошника* је речено да „избор дела овога одобрења заслужује, а и преводу се ништа замерити не може“, за *Мензулску меану* — „слабо дело па тако и претстављано“, публика је остала сасвим хладна, и — незадовољна. Голдонијеви типови из неке ве-

нецијанске прчварнице били су јој сасвим страни и нимало достојни Театра на Бумруку. Велики немачки песник и драматичар Фридрих Шилер није београдској позоришној публици претстављен ове сезоне ни једним својим значајним драмским делом. Његове драме у то време ретко су и превођене код Срба. *Семелу* је превео професор Јован Пантелић и штампао у *Летопису* (1839). Ђорђе Малетић превео је од Шилерових „француских театралија“ веселу игру *Паразит или вештина себе срећним учинити*. И то је све. Разбојници су први пут у Српском народном позоришту приказивани 1870 године, *Виљем Тел* 1869, те исте године, *Марија Стјуарт* и *Сплетка и љубав*; *Фијескова завера* 1870, *Дон Карлос* 1873, а *Девица Орлеанска* 1878.²⁰ Театар на Бумруку приказао је Малетићев превод *Паразита*. Комад је добро примљен, јер „сви уопште играли су роле своје на пуно задовољство зритеља“. О самом комаду рецензент Владислав Стојадновић говорио је укратко али нада све похвално

Остали драмски писци чија су дела приказивана у Театру на Бумруку били су већ и у оно време сасвим безначајни, многи су остали и анонимни, јер их преводиоци нису означили. Дела драмских писаца, извођених у Бургтеатру, долазе у Београд углавном преко Загреба и тамошњих превода. Преводи из Коцебуа већином су нови, понекипут посрбљени они загребачки, а и избор је оријентисан према репертоару загребачког Илирског казалишта. Од Вујићевих многобројних превода из Коцебуа даје се само *Слепи миш* и, можда, *Ла Перуз*,²¹ али је употребљено неколико раније штампаних превода но до тада нигде приказиваних (*Опадници*,

вала је 1862 године у сали Велике пиваре као своју последњу претставу Шилерову »Сплетку и љубав«.

²¹ Владимир Јакшић, Арсеније и Аксентије Туцаковић превели су позоришну игру »Ла Перуз« — »с немачког упражненија ради на србскиј језик, у Оравици немачком језику учећим се србским младићима«. Писац није наведен. Књига је штампана у Београду 1839.

¹⁶ Стојан Новаковић, *сп. дело*, 60.

¹⁷ Ђорђе Малетић, *Грађа*, 25.

¹⁸ *Пештанско-будимски скоротеца*, 1842, бр. 6.

¹⁹ Ottilio Momigliano, *Storia della letteratura italiana*, Milano 1938, 317, 321.

²⁰ *Поменик о тридесетогодишњици Краљевског српског народног позоришта*, Београд 1899, 90. Позоришна дилетантска дружина да-

1840; *Стари лајбкучер Петра III*, 1833; *Крстоносци*, 1830; *Дар благодарности*, 1837).

Од 53 комада који сачињавају репертоар позоришта на Ђумруку, у Загребу је играно 26. У Загребу је излазила позоришна библиотека коју је покренуо Димитрије Деметер — „Избор игроказах илирског казалишта“.²² Према њој је управитељство Театра на Ђумруку вршило избор и за свој репертоар (*Хедвига*, *Гризелда*, *Братислав* и *Јута* итд.). Та библиотека, савременија по избору позоришних комада од свега онога што су Срби дотада имали у својим преводима, претстављала је драгоцен избор при састављању београдског позоришног репертоара из стране литературе. И још нешто. Глумци, који су у пролеће 1842 дошли из Загреба и заменили дилетантску позоришну дружину Атанасија Николића у Театру на Ђумруку, изводећи те комаде у Загребу и у хрватским градовима по унутрашњости, могли су већ тако приучени да брже нижу премијере. И то је био један од пресудних момената у стварању београдског репертоара. Управитељству Театра није увек било лако да се одлучи на репризу. Комади који су у првом извођењу доживели код публике леп успех, дешавало се да поновљени буду примљени сасвим хладно. То се нарочито односи на комаде из стране литературе, и од 33, колико их је било на репертоару, само их је 7 поновљено. Домаћи комади, нарочито они из народне историје, радо су гледани и више пута. Од осам домаћих комада с историском садржином, поновљени су сви изузев једног (*Смрт Стефана Дечанског*). *Смрт Цара Уроша Петаго* од Ст. Стефановића на првој изведби публика је одушевљено примила, а „театер је и при повтореном претставленију пун био“, иако је „тај

дан љута зима била, и што су месојеђе, па људи на све стране своја друга увеселења имају“. Стеријин *Милош Обилић* даван је и по други пут „с пуним задовољством зритеља“, *Владислав* исто тако, а за време оба приказивања *Светислава и Милеве* — „театер је био дупке пун зритеља, који су са пуним задовољством претставленије ово гледали“.²³ На овим претставама дошло је до извесног неспоразума између глумца и једног дела „читајућег публикума“. Наиме, неки „који су раније печатано сочиненије читали и готово га наизуст знају, па су у томе као нешто примећивали што је ово ил оно из печатаног дела изостављено“. Као што је познато, Стерија је ово своје младеначко дело прерадио баш за Театер на Ђумруку „не само у плану него и у дијалогу“, јер није хтео да допусти да у његовом „присуству ступа на позорште онако као што је“. Одатле је и дошло до неспоразума и примедба „читајућег публикума“. Комади Атанасија Николића, нарочито *Краљевић Марко* и *Арапин*, веома су радо гледани а драма *Владимир* и *Косара* Лазара Лазаревића „дуто се с пуним задовољством гледалаца претстављала на свим српским позорницама“.²⁴ Претставе националних позоришних комада, ових историских и јуначких „позоришта“, биле су увек и родољубиве манифестације београдских грађана. Тада би Театер одјекивао борбеним повицима, орило се „ура“ а песме које су певали глумци, пренела је публика на београдске улице. Ти комади бодрили су дух и запревали родољубива осећања. Одјекивали су повици против Турака, чији су топови на тврђави још увек претили српскоме Београду и Београђанима. Такви комади били су Београђанима драги и блиски. Но ово неколико, што их је тада приказивао Театер на Ђумруку,

²² Током 1841 и 1842 изишло је десет свежака. Преводио је и Димитрије Деметер. Тако, например: »Лудост и лудорија« од Десанијеа, »Хедвигу« од Кернера, »Енглеска роба« (еспан) од Коцебуа и др.

²³ Светислав Шумаревић погрешно је

схватио Стеријин предговор другом издању »Светислава и Милеве« те изводи закључак као да тај комад није даван у Театру на Ђумруку. Ст. Шумаревић, *Позориште код Срба*, 150.

²⁴ Ђ. Малетић, *сп. дело*, 55.

било је углавном и све чиме је располагала тадања српска позоришна литература. Дописник *Пештанско-будимског скоротече* (Ј. М.) говорећи о београдском театру и Београду уопште 1842, број 20 и 21 — наводи како у Београду сада „и људи помало слободније и не обзирући се разговарају, а опомињем се, да су се 1826 и 1835 године, које сам за штогод запитао, добро обазирали, кад су ми говорили, и управ мислили да и дувар има уши“. Родољубиве манифестације Београђана на претставама националних комада, у позоришту које се сместило готово испод самих топова са тврђавских бедема, Турцима су морале бити неугодне и зазорне. У граду, где је стално долазило до чарки између српских и турских пандура, у које се уплитало и грађанство, такви родољубиви зборови нису били баш пожељни, нарочито што се Турака тиче. „Како су изгледала лица београдских Турака поводом извођења комада у којима се слави борба словенских народа против турског господства, лако је замислити“ — пише немачки часопис *Ausland* (бр. 126, 1842) у једном чланчићу о позоришту у Београду. Ту се говори и о националним комадима који су били на репертоару дилетантске дружине Атанасија Николића. А што је о томе мислио београдски паша, он је то ускоро и саопштио српском књажевском правителству.

Иначе веселе игре из домаћег репертоара нису пролазиле увек баш тако срећно. Од Стеријиних комедија поновљене су само *Тврдица* и *Покондирена тиква*, иако их је на репертоару био читав низ. Рецензент Владислав Стојадиновић за *Покондирену тикву* забележио је сасвим укратко: „Штета што је г. сочинитељ дело ово раније списао, и што оно овде духу народа нашег није сасвим соотвјествено“. Отприлике тако су пролазиле и остале Стеријине комедије, изузев оних сасвим лаких веселих игара које за фабулу имају какву анегдоту (*Превара за превару*, *Волшебни магарац*). Насутрот *Покондиреној тикви*, рецензент је сматрао да је *Волшебни магарац* — „сочи-

нитељу подобро за руком испао“, и публика је била врло задовољна. За *Лажу и паралажу* речено је: „Познато сочиненије, а што се претставленија тиче... да повторим пак, не верујем да би се допадало. Зрителја је ово вече слабо било“. (Рецензент Павле Арс. Поповић).

Карактеристично је уопште за ову прву београдску позоришну публику да се није нарочито одушевљавала веселим играма, комедијама. Волела је јуначка и историска позорја, домаћа у првом реду, а потом и она која су дошла из стране литературе, у чудновато посрбљеном руху, вештачки усађена у некакву фантастичну српску средину. Такви комади, у оскудици историског и јуначког домаћег репертоара, попуњавали су празнине и постали популарни, јер их је публика прихватила као нешто своје. Необично завидну судбину доживели су Коцебуови *Крстоносци* (*Die Kreuzfahrer*), које је „по немачком списао Павел Рожа Михајловић, и штампао у Будиму 1830. Захваљујући баш том фантастичном посрбљивању које је извршио родољубиви преводилац, *Крстоносци* су постали „један од оних комада који на позорници чине највећи ефекат“, и пуне касу. Тако су, на пример, још и у позоришној сезони 1857/8 донели 1801 грош, а то је тада претстављало незапамћени приход што може да га донесе један позоришни комад.²⁵ *Крстоносци* су, према речима рецензента, и глумачки били одлично изведени, а одушевљењу публике није било краја. Преводилац каже: „Што се тиче превода овог, милтим родољупцима мојим исповедам да се оригинала држао нисам; но да сам слободно, и то по својству нашег језика, умложио, предмет овог дела, не марећи што сам с тиме много већи труд себи преузрвао, но само из једног родољубља сасвим на Србију преобратио“. Тако се Коцебуов *Robert von Viterungen, ein Kreuzritter*, преобразио у Љубомира, крстоносног сердара,

²⁵ Ђ. Малетић, *сп. дело*, 44.

главна јунакиња у Милесу, хаџиницу из Јадра, папин легат Адхенар у владу Бојидара, а иначе је читава драма пуна крстоносних сердара с лепим народним именима: Витомир, Бранко, Братољуб, Властољуб, итд. Од историјских драма *Крстоносци* су задуго заузимали прво место, а као књига, кад су штампани, имали су пуних 56 страна претплатника, и још их се после уписало две стотине. У Театру на Ђумруку нису поновљени, јер је њихово извођење захтевало велики напор глумца и приличне техничке припреме.

У *Даница илирској* (1842) бр. 35, објављен је опширан одломак из писма које је уредништву послао неки његов пријатељ из Београда, иначе добар познавалац театралних прилика. Када је тај допис објављен, Театер на Ђумруку није више радио. (Последњу претставу театар је дао 9 августа 1842. — *Невини стид или Федор и Марија*). Тај допис досада није кориштен ни од кога ко је обрађивао историју позоришта у Београду, иако је веома значајан и пун драгоцених података. Критичан је, често и оштар, у њему је резимиран целокупан театрални рад, указано је на његове проблеме које је требало решити да би Театер могао нормално да се развија. Ко је писац тог дописа, односно писма, данас је тешко утврдити; језик је подешен према „илирском“ и састав реченица измењен је према загребачкој синтакси. По неким мислима могао би то да буде онај исти који се јавио у *Скоротечи* са „Ј. М.“ Но то је само претпоставка, али свакако да је био „позоришни човек“ и добро упућен у прилике Театра на Ђумруку. — „Што се комадах тиче, број добрих одвише је мален; најбољи су они, који су из других језиках преведени: *Гризелда*, *Хедвига*, *Хернани*, *Падовански тирани*, *Стрелци* између жалостних, а између шаљивих комадах Коцебуове веселе игре; али публика жели, а и право има у том, комаде из народне историје, ну ових одвише ма-

ло имамо, а и оно што имамо, мало ваља“.²⁶

Од наведених комада само су *Стрелци* (Јозеф Бабо) и *Хедвига* (Теодор Кернер) поновљени. *Хедвигу* — *Стану*, *разбојничку заручницу*, према хрватској преради прерадио је за српске прилике Тимотије Милашиновић. Ово дело младога Кернера освојило је и одушевило у своје време (1812—1813) публику бечког Бургтеатра, а у Београду су актери „зрителје до удивленија умели довести“. — „Сочиненије ово пуно је здраве језгре, писао је рецензент Павле Арс. Поповић, па је по самој тој својој важности, премда је данпут већ виђено, и опет не мало дејство на гледајућу општину имало, није ни могло бити иначе“. *Гризелда*, драма Фридриха Халма, са садржајем из немачког Средњег века, седам година пре свог извођења у Београду, узбудила је и публику Бургтеатра и дуго се одржала на његовом репертоару, освајајући и друга велика немачка позоришта. У Театру на Ђумруку није поновљена, али при својој првој изведби „преистунила је театрални локал зрителима“. Игово сочиненије *Анђело, тиранин од Падуге* (о њему је у *Србским новинама*²⁷ дао рецензију преводилац Ј. С. Поповић, и то је његова једина рецензија) — „овдашње је зрителје до усхита привело, јер је цело позориште дубоко смишљено и прорачуњено, сцене побуђенија снабдевене, карактери су, особито тирани и позориштнице Тизбе, наравно и истинито описани. Позориштници су како прикладним оделом, тако и игром публикум у пуној мери задовољили“. И при приказивању *Ернанија*, који је даван већ сасвим поткрај позоришне сезоне, у корист прве глумице Јулијане Штајн, — „Театар је био сасвим пун зрителија“.

Атанасије Николић саставио је своју позоришну дружину од младих чиновника, а нашао је и „женскиње“, госпођицу Катицу и Марију (ова последња, како каже Ђ. Малетић, постала је

²⁶ *Даница илирска*, 1842, бр. 35.

²⁷ »Додатак«, 1842, бр. 17 (25 априла 1842).

доцније позната београдска амамџија). Плаћени глумачки персонал Театра на Ђумруку поткрај сезоне био је састављен од четрнаест глумаца и четири глумице. Из Загреба су дошле само две, а остале су у Београду приступиле позоришту и сматрале су их почетницама. Та оскудица у женском глумачком особљу, нарочито у почетку, одразила се и на избору репертоара. И наши тадањи драмски списатељи у своје позоришне комаде уносе сасвим мали број женских лица, једно или два, а врло ретко више. Они свакако имају у виду реалне могућности наших дилетантских дружина, а што се тога тиче, није било много боље ни у Театру на Ђумруку. Према таквом стању женског глумачког особља вршен је често и избор из стране драмске литературе. Има случајева да су поједина женска лица брисана, нарочито она мање значајна, споредна (*Крстоносци*, *Гризелда*), служавке, на пример, ако су у комаду само због тога да се појављују пред господарицама, као сведоци њиховог господства и узвишености, и замењена мушкима.

Пештанско-будимски скоротеца, 1842 бр. 6, објавио је одломак „из пријатељског писма“ под насловом „Садашње стање српског театра у Београду“. Ту се каже и следеће: „Познато је да је паша забранио таква дела претстављати гди су Турци помешани. Сваки може лако забрањивати ако га други слуша, но ми држимо да је ова ствар већа него да би је сам паша решити могао. Више би се дакле општој ствари помогло да је српско правитељство искало да се ова ствар порти најпре на размотреније предложи. Нашло би се може бити тамо људи, којима ово не би тако зазорно било, као што се наши чини...“ Пашин протест мора да је уследио већ прилично рано. Можда још у време претстава које је давала Њиколићева дружина. Национални комади с историском радњом „гди су Турци помешани“ нестају с репертоара већ од месеца априла 1842, у половини живота Театра на Ђумруку. Изузев једне претставе Лазаревићеве драме *Влади-*

мир и Косара и *Стеријиних Ајдука*, националних комада више неће бити, а и веселих игара има све мање. Ти комади углавном су давани у првом периоду Театра на Ђумруку, када их је на опште задовољство публике изводила дилетантска дружина. У замену за домаће комаде из националне историје, управитељство Театра настојало је да задовољи публику избором из страног репертоара. То је период „великих претставленија“ као што су: *Хедвига*, *Анђело*, *Гризелда*, *Лена Гркиња*, *Крстоносци*, *Ромео и Јулија*, *Гроф Валтрон*, *Ернани*, *Братислав и Јута*, па веселих и жалосних игара, од којих понекипут две сачињавају једно вече.

Репертоар у првој београдској позоришној сезони био је прилично обилан, али разноврстан исувише, неједнаке вредности, често испуњаван сасвим безначајним делима. Намера оснивача театра била је да он буде националан по својој васпитној сврси, па према томе и по репертоару. Оно што ће се одабирати са стране, такође је требало да буде васпитно. Упорно се настојало да се обогати домаћи репертоар, расписане су награде, али списатеља није било. А оно чиме се располагало, искориштено је већ за првих неколико месеци. Те претставе претварале су се у национално-политичке манифестације и изазвале су протест београдског паше. На позоришном репертоару огледа се како се тај протест одразио.

Претставе су даване два пута недељно, 8—9 месечно. У репертоару није било система ни одређених уметничких принципа при његовом састављању. Трбало је попунити вечери новим комадима, да би се позоришту сачувала публика. У таквој трци за новим претставама „једва две пробе држе се од сваког комада и то сасвим површно, и наврат и нанос“.²⁸

У почетку рада Театра његови покретачи заносили су се узвишеним патриотским идејама и ружичасто су гледали у будућност овог „новородившег

²⁸ Даница илирска, 1842, бр. 35.

се заведенија“, пренебрегнувши при томе стварност, која се ускоро пред њима испречила у свим својим тегобним видовима. И да није у Србији дошло до буна и преврата, које су докрајчиле Театер на Ђумруку, тешко би се овај могао да одржи на основама на којима је заснован. У последњим својим тренуцима он је задавао брига свима одреда, а највише сопственом управитељству и пријатељима који су му желели добро.

„Театер је, ако га и не мислим са бечким дворским театром упоредити, слаб преслаб“ — пише *Скоротечин* дописник; али кад је то писано, Театра у Београду више и није било, и то му је била врло тужна и суморна посмртна песма... Но ипак су то биле исувише оштре речи, а у суштини и неправичне, јер је Театер на Ђумруку засекао дубоку бразду за све потоње напоре да се у Београду обнови позориште, да се оснује стално позориште, са зградом својом, и да буде све као што је и у других просвећених народа. И београдска публика, која до претставља у позоришту на Ђумруку није видела ништа друго сем карађоза, и сама

је сада прижељкивала театар који јој је за свог првог трајања у Београду приредио читав низ радосних и угодних часова. Имала је та публика и својих слабости, понекипут би и заборавила театар, и није умела да се у њем увек понаша као што треба. Позоришни рецензенти све су јој то рекли. Али је она умела да буде и друкчија, а овај пример најлепше ће то посведочити: „Тако је требало да се игра 1 српња *Дар благодарности (Die Korsen in Ungarn)* и већ је било $\frac{1}{2}$ 8 сатих, а никог жива у театру; наравно, комад није то вече ни претстављен био. Услед тога стајало је на цедуљи од 5 српња следеће: „Позивају се родољубиви Срби најучтививије да се они произволним приносци својими (по преписаних таксах за улазак у театар) к позивању и утврђењу преполезног овог заведења притећи не одреку“. Од оно доба пунија је опет сала. Та околност заиста служи на чест биоградској публици. Из тога се види како сви желе да се народни театар утемељи... Ако је икој град на свету прикладан театар у нашем језику имати, то је Биоград“ (*Даница илirsка*, 1842 (бр. 35).

РЕПЕРТОАР ТЕАТРА НА ЂУМРУКУ

(4. XII. 1841 — 9. VIII. 1842)

Јован Ст. Поповић: *Смрт Стевана Дечанског*, жалосно позорје у пет дејства (4. XII. 1841); Атанасије Николић: *Краљевић Марко и Арапин*, позоришна игра с песмама. Музика од Ј. Шлезингера (7. XII. 1841, и 13. XII. 1841); Јован Ст. Поповић: *Тврдица или Ђир Јања*, шаљиво позориште у три дејства (играно два пута између 13. XII и 31. XII. 1841); Карло Екартсхаузен: *Артело, придворни шаљивчина (Arthelo, oder der Hofnarr)*, позоришна игра у три дејства, преведена Мојсијем Игњатовићем (између 13. XII и 31. XII. 1841); Јован Ст. Поповић: *Женидба и удадба*, весела игра у

три дејства (2. I. 1842); Јован Ст. Поповић: *Превара за превару*, весела игра у једноме дејству (2. I. 1842); Стефан Стефановић: *Смрт Уроша Петаго, последњег цара српског*, ужасно-жалосна игра у пет дејствија (6. I. и 25. I. 1842); Јован Ст. Поповић: *Зла жена*, весело позориште у три дејства (18. I. 1842); Јован Ст. Поповић: *Ајдуци*, драма у пет дејства (5. II. и 7. IV. 1842); А. Коцебу: *Слепи миш*, шаљиво позориште у једном дејству, превод Јоакима Вујића (8. II. 1842); Јован Ст. Поповић: *Волшебни магарац*, шаљиво позориште у једном дејству (8. II. 1842); А. В. Ифланд (?):

БЕОГРАДЪ

СЪ ВЪСОКИМЪ ДОПУШТЕНЪМЪ

представи се се данасъ у Четвртакъ 4. Декември у оваломъ подиѣтомъ

ТЕАТРУ НА БУМРУКУ

ПРВИИ ПУТЪ

СМРТЪ СТЕФАНА ДЕЧАНСКОГЪ

жалостна игра у петъ дѣвсия одъ С. Поповића.

—•••••—

ЛИЦА :

Стефанъ Дечанскій, Краљъ Сербіе.
Марія, његова супруга.
Душанъ, његовъ синъ.
Синиша, Дечансковъ синъ одъ Маріе.
Теофилетесъ, Краљевъ представникъ.
Момчило, Совѣтникъ.
Светковиъ.
Ранко. } Войводе одъ Зете.
Милорадъ Вилковиъ.
Зорка, Светковићева кћи.
Више Войвода, војници, гласоноша.

—•••••—

Любители народногъ Просвѣщенія имаю доброту горе означена Лица
своевольно безъ сваке награде представити, и зато одређена за мазакъ цѣна
(после нужни трошкова) опредѣлюе се на заведење народногъ Театра.

—•••••—

За висока Лица справѣно е шесть ложа.
За одну ложа плаћа се 1. дукатъ цесарскій.
За прво мѣсто 2 цванцыга, за друго 1 цванцыгъ.

(Почетакъ е у 3 сати на вече)

1841.

Сл. 2 — Плакат прве позоришне претставе одржане у »Театру на Бумруку« — Музеј града Београда

Карташ, игра у три дејства, превео с талијанског (?) Марко Карамата (14. II. 1842); Јован Ст. Поповић: Владислав, жалосна игра у пет дејства (15. II и 25. II. 1842); Атанасије Николић: Женидба Стефана Душана, цара српскога, позоришна игра са песмама у три дејства, сочињена по народној песми, а музика је била чињена г. Јозефом Шлезингером (19. II. 1842); Марко Карамата: Пријатељство и љубав, вољено-жалосна игра у три дејства. Оригиналнo сочиненије (22. II. 1842); Јован Ст. Поповић: Милош Обилић или Бој на Косову, јуначко позориште у пет дејства (26. II. и 10. III. 1842); Јован Ст. Поповић: Покондирена тиква, весело позориште у три дејства (29. II. и 1. III. 1842); Јозеф Бабо: Стрелци, хероическо позориште у 3 дејства, с немачког превео Атанасије Николић (8. III и 12. IV. 1842); А. Коцебу: Опадници (*Die Verleumdung*), драма у пет дејства, превео с немачког Лаза Зубан (15. III. 1842); Јохан Енгел: Благородни јуноша (*Der Edelknappe*), весела игра у два дејства, превео Милован Видаковић (19. III. 1842); Фридрих Шилер: Паразит или вештина себе срећним учинити, весело позориште у пет дејства, превео Ђорђе Малетић (22. III. 1842); Теодор Кернер: Стана или Хедвига, разбојничка заручница (*Hedwig, die Banditenbraut*), драма у три дејства, у преради Тимотија Милошевића (23. III. и 3. V. 1842); Јован Ст. Поповић: Светислав и Милева, жалосно позориште у четири дејства (29. III. и 26. IV. 1842); К. Лебрен: Нумера 777, весела игра у једном дејству, у преради Милана Давидовића (2. IV. и 28. IV. 1842); А. Коцебу: Пожарина (*Die Brandschatzung*), весела игра у једном дејству, прерадио Тимотије Милашиновић (2. IV. и 21. V. 1842); Лазар Лазаревић: Владимир и Косара, драма у три дејства (5. IV. и 24. V. 1842); А. Коцебу: Лајбкучер Петра Великог, позоришна игра у 1 дејству, — „безименим на српски језик вешто пре-

ведено“ (19. IV. 1842); Лазар Лазаревић: Пријатељи, весела игра у једном дејству (9. IV. и 28. IV. 1842); Виктор Иго: Анђело, тиранин од Падуе, с француског превео Ј. Ст. Поповић (20. IV. 1842); Карло Голдони: Раскошник (*L'uoto di mondo*), весела игра у три дејства, превео с талијанског Марко Карамата (7. V. 1842); А. Коцебу: Награда истине, драма у пет дејства (10. V. и 30. VII. 1842); Јован Ст. Поповић: Симпатија и антипатија или чудновата болест, шаљива игра у два дејства (14. V. 1842); Франц Холбајн: Удовац и удовица или верност до гроба, весела игра у једном дејству, превео Владислав Стојадиновић (14. V. 1842); А. Коцебу: Заручник и заручница у једној особи, весела игра у два дејства, слободно преведена од Ј. Ст. Поповића (17. V. 1842); А. Коцебу: Расејани, шаљива игра у једном дејству (21. V. и 14. VI. 1842); Фридрих Халм: Гризелда, драма у пет дејства (28. V. 1842); А. Коцебу: Љубоморна жена (*Касканцијка*), весела игра у два дејства (31. V. 1842); Јован Ст. Поповић: Лажа и паралажа, весела игра у два одјеленија (4. VI. 1842); Карло Голдони: Мензулска меана (*La bottega del caffè*), весела игра у једном дејству, превео с талијанског Марко Карамата (4. VI. 1842); Карољ Кишпалуди: Лена Гркиња (*Irene*), жалосна игра у пет дејства, с мађарског слободно превео Коста Исаковић (11. VI. 1842); Десајје: Лудост и лудорија, весела игра у једном дејству (14. VI. 1842); А. Коцебу: Крстоносци (*Die Kreuzfahrer*), позоришна игра у четири дејства, по немачком списао Павел Рожа Михајловић (18. VI. 1842); А. Коцебу: Енглески еспан, весела игра у два дејства (22. VI. и 6. VIII. 1842); А. Коцебу: Ла Перуз, позоришна игра, превод Јоакима Вујића (?) — (25. VI. 1842); Беркен: Питиас и Дамон, драма у једном дејству, превео Лазо Зубан (25. VI. 1842); Вајсе: Ромео и Јулија, трагедија у четири дејства, превео

с немачког Војислав Јовановић (28. VI. 1842); А. Коцебу: *Дар благодарности* (*Die Korse in Ungarn*), позоришна игра у четири дејства, слободно преведено Константином Поповићем-Камерашем (5. VII. 1842); Н. Правилшчиков: *Граф Валтрон*, драма у пет дејствија, с руског превео Јован Ђорђевић, штабс-капетан (18. VI. 1842); Виктор Иго: *Ернани*, жалосна игра у пет одјеленија (19. VII. 1842); *Познато страшило*, весела игра у два дејства, с талијанског

превео Антоније Арнот (23. VII. 1842); Карло Еберт: *Братислав и Јута*, драма у пет дејства, прерадио према хрватском преводу Тома Исаковић (26. VII. 1842); Марко Карамата: *Дон Педро или два дана из живота једног лакомисленика*, шаљива игра у три дејства (2. VIII. 1842); А. Коцебу: *Невини стид или Федор и Марија*, шаљива игра у три дејства, слободно преведена К. Поповићем-Камерашем (9. VIII. 1842).

PREMIER RÉPERTOIRE DU THÉÂTRE DE BELGRADE (1841 — 1842)

V. KUPREŠANIN

Après l'organisation des institutions scolaires en Serbie, on remarque aussi les premiers essais d'organisation de la vie théâtrale et de création des bases pour l'établissement d'un théâtre permanent. Dans la série de ces tentatives une place à part prennent les efforts de fonder un théâtre à Belgrade. La première saison théâtrale à Belgrade en 1841/42 représente une entreprise réussie des hommes enthousiasmés pour le théâtre de créer une tradition théâtrale. Leur conception était que le théâtre est une « école indispensable » qui corrige les mœurs en divertissant et en instruisant, en même temps qu'elle développe les sentiments patriotiques et nationaux. Au cours de cette

première saison théâtrale de Belgrade, il a été représenté en tout cinquante trois pièces, dont vingt des auteurs du pays, le reste étant les traductions des oeuvres des auteurs étrangers. Le théâtre a commencé avec des acteurs amateurs, mais pendant cette première saison théâtrale de Belgrade on remarque pour la première fois des acteurs professionnels.

Cette première saison théâtrale de Belgrade présente toute une série de traits caractéristiques pour l'état culturel de Belgrade et de Serbie d'alors. Auparavant déjà on en a parlé, mais il fallait l'éclairer au moyen de quelques moments nouveaux et corriger quelques assertions antérieures inexactes.

Illustrations dans le texte:

Fig. 1 — Façade de la douane au bord de la Save à Belgrade où avaient lieu les représentations théâtrales

Fig. 2 — L'affiche de la première représentation théâtrale dans le bâtiment de la douane